

บทที่ 4

ดุลการชำระเงิน

เป้าหมายที่สำคัญเป้าหมายหนึ่งของรัฐบาลจะเป็นการรักษาความสมดุลของดุลการชำระเงิน ถ้าระบบเศรษฐกิจมีความไม่สมดุลของดุลการชำระเงิน รัฐบาลต้องหาทางแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงิน ดังนั้น รัฐบาลต้องทราบรายละเอียดของบัญชีดุลการชำระเงิน ซึ่งในบทนี้จะพิจารณาเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับดุลการชำระเงิน ส่วนประกอบของบัญชีดุลการชำระเงิน สาเหตุของความไม่สมดุลของดุลการชำระเงิน และปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศไทย

1. แนวความคิดเกี่ยวกับดุลการชำระเงิน

เมื่อพูดถึงดุลการชำระเงิน จะเกิดความสับสนเกี่ยวกับความหมายของความไม่สมดุลของดุลการชำระเงิน ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของดุลการชำระเงินที่แตกต่างกัน 3 ประการ

1.1 ดุลทางตลาด (a market balance) คือความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานของเงินตราต่างประเทศ

1.2 ดุลทางแผนงาน (a programme balance) คือความสมดุลระหว่าง hope และ desires

1.3 ดุลทางบัญชี (an accounting balance) คือความสมดุลระหว่างเครดิตและเดบิต (credits and debit)

1.1 ดุลทางตลาด (a market balance)

ดุลการชำระเงินทางตลาดเป็นตัวแทนหนึ่งของสถานการณ์ที่กล่าวในตลาดเงินตราต่างประเทศ ดุลการชำระเงินจะสมดุลเมื่ออุปสงค์เท่ากับอุปทานของเงินตราต่างประเทศ ณ ระดับอัตราแลกเปลี่ยนหนึ่ง และอัตราแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ที่กำหนด แนวความคิดนี้เป็นแนวความคิดแบบ ex-ante ในการวิเคราะห์ตลาดเงินตราต่างประเทศ โดยเน้นผลของการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนที่มีต่ออุปสงค์และอุปทานของเงินตราต่างประเทศ อุปสงค์ของเงินตราต่างประเทศเกิดขึ้นจากความต้องการซื้อสินค้าเข้าและความต้องการเงินตราต่างประเทศเพื่อไปลงทุนในต่างประเทศ หรือส่งไปช่วยเหลือต่างประเทศ ทางด้านอุปทานเงินตราต่างประเทศเกิดจากรายได้จากการส่งสินค้าออกและเงินที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ หรือเงินทุนต่างประเทศที่เข้ามาลงทุนในประเทศ

ดุลทางตลาดนี้ใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์นโยบายชำระเงินดีกว่าดุลทางบัญชี เพราะดุลทางตลาดเป็นเครื่องชี้ที่แน่นอนว่าดุลการชำระเงินของประเทศจะสมดุลหรือไม่ เมื่ออุปสงค์เงินตราต่างประเทศเท่ากับอุปทานเงินตราต่างประเทศ ณ ระดับอัตราแลกเปลี่ยนหนึ่งจะแสดงให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนอิสระ (autonomous transactions) ที่ต้องการจ่ายเงินต้องเท่ากับการรับเงิน ดุลการชำระเงินจึงจะสมดุลหรือมีดุลยภาพ ถ้าอุปสงค์และอุปทานเงินตราต่างประเทศไม่เท่ากัน แสดงว่าการจ่ายเงินและการรับเงินไม่เท่ากัน ดุลการชำระเงินไม่สมดุล ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการปรับดุลการชำระเงินที่ไม่สมดุล ณ ระดับอัตราแลกเปลี่ยนนั้น ๆ

นโยบายต่าง ๆ ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงินที่ขาดดุลทางตลาดมีหลายประเภท ประเภทแรกความต้องการเงินตราต่างประเทศ ณ อัตราแลกเปลี่ยนหนึ่งที่มีมากเกินไปจะสามารถจัดให้หมดไปโดยการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งก็คือการใช้นโยบายลดค่าของเงิน ประเภทที่สอง ความต้องการที่จะลดอุปสงค์เงินตราต่างประเทศที่มากเกินไป ณ อัตราแลกเปลี่ยนหนึ่ง จะกระทำได้โดยการขายทองคำหรือเงินตราต่างประเทศที่เป็นทุนสำรอง โดยเจ้าหน้าที่ทางการเงิน ประการที่สาม อุปทานเงินตราต่างประเทศที่ไม่เพียงพอจะถูกกระจายไปสู่ผู้ซื้อ โดยการแบ่งปันการจัดสรร หรือการจำกัดการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ประการที่สี่ การลดอุปสงค์เงินตราต่างประเทศ อาจจะทำได้โดยใช้นโยบายการเงินและนโยบายการคลังเพื่อลดการหมุนเวียนของเงินและกระแสรายได้ของประเทศ ประการที่ห้า การลดความต้องการเงินตราต่างประเทศจะกระทำได้โดยการใช้นโยบายการจำกัดทางการค้า เช่นตั้งข้อกีดขวางสินค้าเข้าไว้สูง ประการที่หก การเพิ่มอุปทานเงินตราต่างประเทศกระทำได้โดยชักชวนให้ประเทศอื่นใช้นโยบายการค้าเสรีมากขึ้น

นโยบายประการแรกเป็นการเพิ่มราคาสินค้าเข้า ทำให้ปริมาณสินค้าเข้าลดลงและเป็นการลดราคาสินค้าออก ทำให้ปริมาณสินค้าออกเพิ่มขึ้น สำหรับนโยบายประการที่สี่ เป็นการลดรายได้ที่เป็นตัวเงินในระบบเศรษฐกิจ นโยบายทั้งสอง จึงไม่เป็นที่นิยม เพราะจะทำให้อัตราค่าจ้างที่แท้จริงลดลง นโยบายประการที่สองและสามเป็นนโยบายทางการเงิน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักการเมืองส่วนมากและนักเศรษฐศาสตร์การเมือง

1.2 ดุลทางแผนงาน (a programme balance)

ดุลการชำระเงินทางแผนงานของประเทศใดประเทศหนึ่ง คือรายงานแหล่งที่จะได้รับเงินทุนต่างประเทศ และการใช้เงินทุนต่างประเทศที่ได้คาดการณ์ไว้หรือวางแผนไว้ในอนาคตในระยะเวลาหนึ่งปีหรือมากกว่านั้น โดยการคำนวณจากการบริโภคและความต้องการลงทุนภายในประเทศ รวมทั้งแผนงานที่อาศัยเงินทุนต่างประเทศที่หามาได้ชดเชยความต้องการทรัพยากรที่มีมากกว่า หรือกล่าวได้ว่าเป็นการพยากรณ์ความจำเป็นและความต้องการ (needs

and desires) เงินตราต่างประเทศเพื่อรักษาระดับการบริโภคและการสะสมทุนภายในประเทศ ดุลการชำระเงินทางแผนงานเป็นดุลทางบัญชีชนิดหนึ่งในอนาคต การขาดดุลและเกินดุลมีความหมายถึงผลต่างระหว่างความจำเป็นและความต้องการเงินตราต่างประเทศ (สินค้าเข้า) และจำนวนเงินตราต่างประเทศที่คาดว่าจะหาได้จากแหล่งต่างๆ ทั้งหมด (สินค้าออกและการลงทุนจากต่างประเทศ เป็นต้น)

ทุกประเทศไม่สามารถคำนวณดุลการชำระเงินทางแผนงานอย่างสมบูรณ์ ดุลการชำระเงินทางแผนงานนี้ใช้เป็นกลไกในการพัฒนาประเทศสำหรับการวางแผนเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ ฉะนั้น ดุลการชำระเงินตามแนวความคิดนี้จึงมีประโยชน์ต่อประเทศที่อาศัยเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพราะในรายงานจะแสดงจำนวนเงินช่วยเหลือที่ต้องการพร้อมกับระยะเวลาด้วย ในปัจจุบันดุลการชำระเงินนี้มีประโยชน์เฉพาะประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์นโยบายการชำระเงินเสริมนโยบายอื่น ๆ โดยเฉพาะดุลทางตลาด

นโยบายที่ใช้แก้ปัญหาการขาดดุลการชำระเงินทางแผนงานที่สำคัญคือ การตั้งข้อกีดขวางสินค้าเข้า และการจำกัดการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ นโยบายรักษาเสถียรภาพของอัตราแลกเปลี่ยน (การขายเงินตราต่างประเทศที่เป็นทุนสำรองเงินตราต่างประเทศโดยเจ้าหน้าที่ทางการเงิน) เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการวางแผนเพื่อชดเชยการขาดดุลเพราะในการวางแผนจะพยายามหาเงินกู้หรือเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่อชดเชยการขาดดุลจำนวนมาก การนำทุนสำรองมาใช้จะชดเชยการขาดดุลส่วนที่เหลือจากแหล่งอื่น ๆ เท่านั้น

1.3 ดุลทางบัญชี (an accounting balance)

ดุลการชำระเงินทางบัญชี เป็นการบันทึกทางสถิติของการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศในรูปของรายงานทางบัญชี หรือกล่าวได้ว่าดุลการชำระเงิน (balance of payments) คือ บัญชีบันทึกรายการอย่างมีระบบของการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจทั้งหมด (economic transactions) ระหว่างผู้พำนักอาศัย (residents) ในประเทศผู้บันทึกกับผู้พำนักอาศัยในต่างประเทศ ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยปกติจะบันทึกเป็นรายปี

"การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ" หมายถึง กิจกรรมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนสินค้า การให้บริการ การโอนกรรมสิทธิ์สินทรัพย์ต่าง ๆ จากผู้พำนักอาศัยของประเทศหนึ่งไปให้ผู้พำนักอาศัยของประเทศอื่น ส่วนคำว่า "ผู้พำนักอาศัย" หมายถึง บุคคล ธุรกิจ องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลที่มีภูมิลำเนาในประเทศนั้น เช่นผู้พำนักอาศัยของไทย หมายถึง ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทยเป็นการถาวรเท่านั้น นักท่องเที่ยว ผู้แทนทางการทูต ทหาร

ต่างชาติ สาขาของบริษัทระหว่างประเทศ ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศไทย เราถือว่าเป็นผู้พำนักอาศัยในประเทศไทยอื่น

การบันทึกบัญชีดุลการชำระเงินทำเหมือนการบันทึกบัญชีของธุรกิจการค้าทุกประการ ใช้วิธีลงบัญชี 2 ช่อง เรียกว่า double entry bookkeeping ตัวอย่าง เช่น ถ้าผู้ชำระเงินคือผู้พำนักอาศัยของประเทศ ก. รายการนั้นจะปรากฏในรายการลบ (debits) ของบัญชีดุลการชำระเงินของประเทศ ก. ทั้งนี้เพราะประเทศ ก. ต้องจ่ายเงินออกไปในทางตรงข้ามกับผู้พำนักอาศัยของประเทศ ก. เป็นผู้รับเงินจากผู้พำนักอาศัยในประเทศอื่น รายการนั้นจะปรากฏในรายการบวก (credits) ของบัญชีดุลการชำระเงินของประเทศ ก.

ดุลทางบัญชีและดุลทางแผนงาน มีความสำคัญต่อผู้วางนโยบายพัฒนาประเทศ แต่ดุลทางตลาดมีความสำคัญต่อเจ้าหน้าที่ทางการเงิน ซึ่งจะต้องศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศต้องเปลี่ยนแปลงไป และจะต้องหาทางจัดปัจจัยเหล่านั้นทั้งทางตรงและทางอ้อม

การขาดดุลในแต่ละดุลจะมีความหมายแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น การขาดดุลของดุลทางตลาด (ปริมาณเงินตราภายในประเทศที่ต้องการแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราต่างประเทศมีจำนวนมากเกินไป) แสดงว่านโยบายการเงินและการคลัง และอัตราค่าจ้างของประเทศไม่สอดคล้องกับอัตราแลกเปลี่ยน เพื่อใช้ในโครงการพัฒนาประเทศ และการปรับปรุงประสิทธิภาพของทรัพยากร การขาดดุลในดุลใดดุลหนึ่ง อาจจะมีการเกินดุลของอีกดุลหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ประเทศหนึ่งมีการขาดดุลของดุลทางแผนงาน อาจจะมีการเกินดุลของดุลทางตลาด รัฐบาลของประเทศนั้นอาจจะมีความต้องการเงินกู้ต่างประเทศเพื่อการพัฒนา ความต้องการเหล่านี้ทำให้ดุลทางแผนงานขาดดุล แต่รัฐบาลจะดำเนินนโยบายการคลังและการเงินอย่างเข้มงวด โดยการหลีกเลี่ยงการใช้จ่ายที่ทำให้ขาดดุล และหลีกเลี่ยงการขยายสินเชื่อ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ทางการเงินสามารถทำให้เงินทุนสำรองต่างประเทศเพิ่มขึ้น ทำให้ดุลทางตลาดเกินดุล หรืออาจจะมีความเป็นไปได้ที่ดุลทางแผนงานขาดดุล แต่ดุลทางบัญชีเกินดุล หรือดุลทางบัญชีขาดดุล แต่ดุลทางตลาดเกินดุล เป็นต้น

2. ส่วนประกอบของบัญชีดุลการชำระเงิน

บัญชีดุลการชำระเงินที่บันทึกตามแบบ official settlement balance (ของประเทศไทย) ประกอบด้วยบัญชีใหญ่ ๆ 3 บัญชี ได้แก่ ดุลบัญชีเดินสะพัด (current account) ดุลบัญชีเงินทุน (capital and financial account) และบัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ (international reserve account)

2.1 ดุลบัญชีเดินสะพัด (current account) ประกอบด้วยดุลการค้าและบริการ รายได้เงินโอนและบริจาค ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ดุลการค้าและบริการ จะประกอบด้วยดุลการค้า (trade balance) และดุลบริการ (net services)

ดุลการค้า (trade balance) เป็นผลต่างสุทธิระหว่างมูลค่าของสินค้าออกตามราคา เอฟ.โอ.บี (ราคาที่ไม่รวมค่าระวางและค่าประกันภัยสินค้า) มูลค่าสินค้าเข้าตามราคา ซี.ไอ.เอฟ (ราคาที่มีรวมค่าระวางและค่าประกันภัยสินค้า) และทองคำที่ซื้อขายในตลาดเอกชน

ดุลบริการ (net services) เป็นผลต่างสุทธิที่แสดงการค้าระหว่างประเทศในด้านบริการได้แก่ ค่าขนส่ง ค่าท่องเที่ยว ค่าบริการและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของภาคทางการ ค่าบริการอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยค่าสื่อสารโทรคมนาคม ค่ารับเหมาก่อสร้าง ค่ารอยัลตี้และเครื่องหมายการค้า/ลิขสิทธิ์ ค่าประกันภัย เป็นต้น

ค่าขนส่ง (transportation) ครอบคลุมถึงการให้บริการด้านการขนส่งที่มีถิ่นฐานในประเทศ ให้แก่/รับจากผู้มีถิ่นฐานในต่างประเทศ ได้แก่ การขนส่งสินค้าและผู้โดยสารระหว่างประเทศโดยพาหนะทุกประเภท และบริการอื่น ๆ เช่น การเช่าเหมาเรือพร้อมลูกเรือ

ค่าท่องเที่ยว (travel) หมายรวมถึง สินค้าและบริการ (รวมบริการด้านสุขภาพและการศึกษา) ที่ผู้มีถิ่นฐานในประเทศได้ซื้อหรือใช้บริการจากผู้มีถิ่นฐานในต่างประเทศ เพื่อธุรกิจและการบริโภคส่วนตัวในขณะที่พักอยู่ในประเทศนั้น โดยนับเฉพาะที่มีระยะเวลาพำนักน้อยกว่า 1 ปี ทั้งนี้ นักเรียน นักศึกษา และคนไข้ ถือเป็นผู้เดินทางด้วย และไม่คำนึงถึงระยะเวลาการพำนัก อย่างไรก็ตาม จะไม่นับรวมผู้เดินทางที่เป็นเจ้าหน้าที่ทางการทหาร สถานทูต และแรงงานต่างประเทศ

ค่าบริการและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของภาคทางการ (government services, n.i.e.) หมายถึง การบริการและค่าใช้จ่ายของรัฐบาลหรือองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งไม่สามารถนับรวมกับรายการอื่น ๆ เช่น ค่าใช้จ่ายของสถานทูต สถานกงสุล และหน่วยงานทางการทหาร เป็นต้น

ค่าสื่อสารโทรคมนาคม (communication services) หมายถึง ค่าบริการเพื่อการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้มีถิ่นฐานในประเทศกับผู้มีถิ่นฐานในต่างประเทศ ประกอบด้วย โทรคมนาคม ไปรษณีย์และบริการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โทรศัพท์ โทรสาร โทรเลข เคเบิลดาวเทียม การส่งข้อความทางอิเล็กทรอนิกส์ ค่าไปรษณีย์ โทรเลข เคเบิล ดาวเทียม การส่งข้อความทางอิเล็กทรอนิกส์ ค่าไปรษณีย์ การจ้างส่งเอกสาร และการซ่อมบำรุง ค่ารับเหมาก่อสร้าง (construction services) ครอบคลุมถึง บริการดำเนินงานโครงการก่อสร้างและโครงการติดตั้งต่าง ๆ ที่กิจการหรือบุคคลซึ่งมีถิ่นฐานในประเทศ/ต่างประเทศ ดำเนินการในต่างประเทศ/

ในประเทศ ทั้งนี้ ไม่นับรวมการบริการก่อสร้างดังกล่าวของกิจการในประเทศที่เป็นบริษัทในเครือ
ของต่างประเทศ (foreign affiliate) เนื่องจากกิจการดังกล่าวถือเป็นผู้มีถิ่นฐานในประเทศนั้น

ค่า royalties และค่าธรรมเนียมการค้ำ/ลิขสิทธิ์ (royalties and license fees)
หมายถึง รายรับ (การส่งออก) และรายจ่าย (การนำเข้า) ของผู้มีถิ่นฐานในประเทศและผู้มีถิ่น
ฐานในต่างประเทศ สำหรับการอนุญาตให้ใช้ทรัพย์สินที่ไม่สามารถจับต้องได้และมีใช้ทรัพย์สิน
ทางการเงินรวมทั้งการอนุญาตให้ใช้สิ่งของต้นฉบับได้แก่ เครื่องหมายการค้าเทคนิคและการ
ออกแบบสิทธิในการผลิตและสัมปทาน การจำหน่ายต้นฉบับหนังสือ และภาพยนตร์ที่จัดสร้าง
โดยผ่านสัญญาทางลิขสิทธิ์ เป็นต้น

ค่าประกันภัย (insurance services) หมายถึงการบริการประกันของกิจการที่มี
ถิ่นฐานในประเทศ/ต่างประเทศให้แก่ผู้มีถิ่นฐานในต่างประเทศ ได้แก่ การประกันภัยสินค้า
ระหว่างการขนส่ง การประกันโดยตรง (เช่นการประกันชีวิต การประกันอุบัติเหตุ การประกัน
สุขภาพ การประกันอัคคีภัย และการประกันหนี้สินทั่วไป เป็นต้น) และการรับช่วงประกัน
(reinsurance)

ค่าบริการอื่น ๆ (others services) หมายถึง การให้บริการอื่น ๆ
นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ระหว่างผู้มีถิ่นฐานในประเทศกับผู้มีถิ่นฐานอยู่ในต่างประเทศ
ได้แก่ ค่าบริการในการทำหน้าที่คนกลางและค่าบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการค้า (machinating
and other trade-related services) เช่น ค่าเช่า (operational leasing) และค่าบริการทางเทคนิค
ธุรกิจ วิชาการ และอื่น ๆ

1.2 รายได้ (income) ประกอบด้วย (1) ผลตอบแทนการจ้างงาน (compensation
of employees) หมายถึง รายได้ในรูปของค่าจ้างเงินเดือนและสวัสดิการทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่
เป็นตัวเงินและ (2) รายได้จากการลงทุน (investment income) หมายถึง ผลตอบแทนที่ได้รับ
จากการถือครองทรัพย์สินทางการเงินในต่างประเทศ ได้แก่ ผลตอบแทนที่ได้จากการลงทุน
โดยตรง การลงทุนในหลักทรัพย์และการลงทุนอื่น ๆ

1.3 เงินโอนและบริจาค (current transfers) หมายถึง เงินโอนหรือเงินช่วยเหลือ
ต่าง ๆ ที่ผู้มีถิ่นฐานในประเทศได้รับจากผู้มีถิ่นฐานในต่างประเทศ ซึ่งเป็นธุรกรรมที่ก่อให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงสิทธิความเป็นเจ้าของในทรัพย์สินที่แท้จริง หรือทางการเงิน

2. ดุลบัญชีเงินทุน (capital and financial account)

ดุลบัญชีเงินทุน ประกอบด้วยบัญชีทุน (capital account) และบัญชีการเงิน
(financial account)

บัญชีทุน (capital account) หมายถึง รายรับและรายจ่ายที่เกิดจาก (1) ธุรกิจ การโอนย้ายเงินทุนทั้งในรูปแบบตัวเงิน และมีใช้ตัวเงิน เช่น เงินทุนให้เปล่าในรูปแบบของเงินทุนหรือสินค้านำเข้า หรือการโอนสิทธิในทรัพย์สินถาวรและการยกเลิกหนี้ (debt forgiveness) และ (2) การซื้อขายทรัพย์สินที่ไม่ก่อให้เกิดการผลิตและมีใช้ทรัพย์สินทางการเงิน ทั้งที่สามารถจับต้องได้ เช่น ที่ดิน และไม่สามารถจับต้องได้ เช่น สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า สัญญาเช่าซื้อเฉพาะกรณี การซื้อขายที่ดิน โดยสถานทูตถือเป็นข้อยกเว้น เนื่องจากการโอนความเป็นเจ้าของระหว่างระบบเศรษฐกิจ สำหรับการซื้อขายที่ดิน โดยทั่วไประหว่างผู้มีถิ่นฐานในประเทศ และผู้มีถิ่นฐานในต่างประเทศให้ถือเป็นธุรกรรมระหว่างผู้มีถิ่นฐานในประเทศด้วยกัน โดยให้ถือว่ามีถิ่นฐานในต่างประเทศที่ซื้อที่ดินนั้น มีเพียงการเรียกร้องทางการเงิน (financial claim) ต่อผู้มีถิ่นฐานในประเทศเท่านั้น ในปัจจุบันยังไม่สามารถแยกรายการนี้ได้ โดยยังรวมอยู่ในรายการเงินโอนและบริจาคและบัญชีการเงิน

บัญชีการเงิน (financial account) หมายถึง ธุรกรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสินทรัพย์และหนี้สินทางการเงินระหว่างประเทศ ซึ่งครอบคลุมถึงการลงทุนโดยตรง (direct investment) การลงทุนในหลักทรัพย์ (portfolio investment) และการลงทุนอื่น ๆ (other investment)

การลงทุนโดยตรง (direct investment) เป็นธุรกรรมการลงทุนในระยะยาว ที่ผู้ลงทุนที่มีถิ่นฐานในประเทศหนึ่งมีต่อธุรกิจที่มีถิ่นฐานในอีกประเทศหนึ่ง โดยผู้ลงทุนมีส่วนในการบริหารธุรกิจนั้น ๆ ทั้งนี้รวมถึงธุรกรรมการลงทุนครั้งแรกและครั้งต่อ ๆ ไป ทั้งระหว่างผู้ลงทุนด้วยกันและระหว่างกิจการในเครือ ทั้งที่จัดตั้งเป็นนิติบุคคลและส่วนบุคคล ประกอบด้วยเงินลงทุนในทุนเรือนหุ้น (equity capital) ซึ่งหมายถึง การลงทุนด้วยการถือหุ้นในกิจการตั้งแต่ร้อยละ 10 ขึ้นไป เงินกู้จากบริษัทแม่หรือบริษัทในเครือและกำไรที่นำกลับมาลงทุน ซึ่งขณะนี้รายการหลังยังไม่ได้รวมในสถิติดุลการชำระเงิน

การลงทุนในหลักทรัพย์ (portfolio investment) หมายถึง ธุรกรรม เกี่ยวกับการซื้อขายตราสารทุน (equity securities) ตราสารหนี้ (debt securities) ทั้งในรูปแบบของพันธบัตร (bonds) ตัวเงิน (notes) เครื่องมือทางการเงิน (money market instruments) และตราสารอนุพันธ์ทางการเงิน (financial derivatives) โดยตราสารดังกล่าวทำให้เกิดสิทธิในการเรียกร้อง หรือถูกเรียกร้องในหนี้สินทางการเงินขึ้น ทั้งนี้ ตราสารที่จัดเป็นการลงทุนโดยตรงและทุนสำรอง

การลงทุนอื่น ๆ (other investment) ประกอบด้วยเงินกู้ สินเชื่อทางการค้า เงินฝาก และบัญชีลูกหนี้และเจ้าหนี้อื่น ๆ

ดุลการชำระเงินประกอบด้วยดุลบัญชีเดินสะพัดและดุลบัญชีเงินทุนและรายการ
ผิดพลาดคลาดเคลื่อน

2. บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ (international reserve account)

บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ ประกอบด้วยรายการต่าง ๆ ดังนี้ ฐานะเงินสำรอง
ใน IMF เงินตราต่างประเทศ ทองคำ สิทธิถอนเงินพิเศษ

ทุนสำรองระหว่างประเทศเป็นเครื่องวัดความสามารถในการชำระหนี้ของประเทศ
ประเทศใดประเทศหนึ่งมีทุนสำรองมากฐานะทางการเงินของประเทศนั้นจะมั่นคง การวัดความมั่นคง
ของประเทศนั้นวัดด้วยอัตราส่วนของทุนสำรองระหว่างประเทศกับมูลค่าสินค้าเข้า โดยคิดเป็น
เปอร์เซ็นต์หรือจำนวนเดือนของมูลค่าสินค้าเข้า ถ้ามีเปอร์เซ็นต์สูงหรือคิดเป็นจำนวนเดือนมาก
แสดงว่าฐานะทุนสำรองของประเทศมีความมั่นคง ตัวอย่างเช่น ในปี 2519 ทุนสำรองของ
ประเทศไทยประมาณ 477,500 ล้านบาท และมูลค่าสินค้าเข้าประมาณ 4,770,000 ล้านบาท
ดังนั้นอัตราส่วนทุนสำรองกับมูลค่าสินค้าเข้าประมาณ 10% หรือประมาณ 4 เดือน ของมูลค่า
สินค้าเข้าเป็นต้น แสดงว่าถ้าไม่มีการส่งออกเลย จะสามารถสั่งสินค้าเข้าได้เดือนกว่า

ในกรณีที่ประเทศมีดุลการชำระเงินเกินดุล จะมีเงินตราต่างประเทศเพิ่มขึ้น การบันทึก
รายการนี้จะบันทึกเป็นรายการลบ เพราะเป็นการเพิ่มเงินฝากของประเทศนั้นในต่างประเทศจึง
เปรียบเสมือนการส่งทุนไปต่างประเทศ ในทางตรงข้ามถ้าประเทศมีดุลการชำระเงินขาดดุล จะ
บันทึกรายการนี้เป็นรายการบวก เพราะเราต้องนำเงินตราต่างประเทศที่ฝากไว้ในธนาคาร
ต่างประเทศเข้ามาชำระหนี้ เป็นต้น รายการนี้เปรียบเสมือนการนำทุนเข้าประเทศ

บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศนี้ต่างจากรายการอื่น ๆ ในดุลการชำระเงิน เพราะ
รายการอื่น ๆ แสดงถึงการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นโดยอิสระ แต่การเปลี่ยนแปลงใน
บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศเพื่อชดเชยส่วนที่เกินดุลหรือขาดดุลในการชำระเงิน เพื่อให้
ดุลการชำระเงินสมดุล เช่น ในกรณีที่ดุลการชำระเงินขาดดุล จะต้องมีการโอนเงินตรา
ต่างประเทศจากกองทุนสำรองระหว่างประเทศเข้ามาชำระหนี้ เพื่อชดเชยส่วนที่ขาดดุล ส่วนใน
กรณีที่ดุลการชำระเงินเกินดุลก็มีการโอนเงินตราต่างประเทศที่เกินดุลออกไปต่างประเทศ สะสม
ไว้เท่ากับจำนวนที่เกินดุล เพื่อชดเชยส่วนที่เกินดุล เราจึงเรียกรายการชดเชยนี้ว่า
accommodating trasactions หรือ below the line (ซึ่งตัวอย่างของบัญชีดุลการชำระเงินที่ได้
อธิบายมาทั้งหมดนี้สามารถวิเคราะห์ได้จากบัญชีดุลการชำระเงินของประเทศไทยในรายงาน
เศรษฐกิจของธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 : แสดงดุลการชำระเงินของประเทศไทย

หน่วย : ล้านบาท

	2002	2003	2004	2005	2006
1. ดุลบัญชีเดินสะพัด	202,224	197,275	110,129	-311,085	117,670
2. ก. ดุลการค้าและบริการ	333,542	364,337	270,794	-145,971	256,747
3. 1. ดุลการค้า	118,224	155,587	58,793	-337,977	79,753
4. สินค้าออก, เอฟ, โอ. บี.2834663	2,837,663	3,233,116	3,822,802	4,399,824	4,849,247
5. สินค้าเข้า, ซี, ไอ. เอฟ.	-2,719,439	-3,077,529	3,764,009	-4,731,801	-4,769,494
6. เฉพาะทองคำ	-33,145	-29,211	-46,046	-48,874	-71,710
7. 2. ดุลบริการ	215,348	208,750	212,001	192,006	176,993
8. บริการรับ	661,341	653,450	765,066	811,406	913,343
9. (1) ค่าขนส่ง	140,205	144,908	175,019	186,231	203,429
10. 1.1 ค่าระวางสินค้า	29,143	33,322	43,971	48,271	52,289
11. 1.2 ค่าโดยสารเดินทาง	106,788	107,562	121,091	101,368	121,625
12. 1.3 ค่าบริการขนส่งอื่น ๆ	4,274	4,024	9,957	36,592	29,514
13. (2) ค่าท่องเที่ยว	339,658	324,733	413,578	385,749	470,625
14. (3) ค่าบริการและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของภาคทางการ	3,727	4,311	4,361	6,118	7,042
15. (4) ค่าบริการอื่น ๆ	177,751	179,498	182,108	233,307	232,248
16. 4.1 ค่าสื่อสารโทรคมนาคม	5,561	6,157	8,098	10,317	9,267
17. 4.2 ค่ารับเหมาก่อสร้าง	10,514	7,797	9,502	10,262	12,724
18. 4.3 ค่ารอยัลตี้และเครื่องหมายการค้า/ลิขสิทธิ์	317	313	574	681	1,756
19. 4.4 ค่าประกันภัย	3,960	5,549	5,444	11,208	9,545
20. 4.5 อื่น ๆ	157,399	159,682	158,490	200,839	198,956
21. บริการจ่าย	-445,993	-444,700	-553,062	-619,400	-736,350
22. (1) ค่าขนส่ง	-60,952	-74,226	-98,115	-159,797	-173,520
23. 1.1 ค่าระวางสินค้า	-21,705	-33,348	-46,041	-74,960	-71,157
24. 1.2 ค่าโดยสารเดินทาง	-25,082	-25,582	-33,328	-44,935	-57,087
25. 1.3 ค่าบริการขนส่งอื่น ๆ	-14,165	-15,296	-18,746	-39,883	-45,276
26. (2) ค่าท่องเที่ยว	-141,714	-120,882	-181,686	-153,294	-174,604
27. (3) ค่าบริการและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของภาคทางการ	-6,432	-7,038	-6,726	-5,903	-6,655
28. (4) ค่าบริการอื่น ๆ	-236,895	-242,554	-266,538	-300,406	-381,571

		2002	2003	2004	2005	2006
29.	4.1 ค่าสื่อสารโทรคมนาคม	-3,721	-7,475	-5,723	-8603	-6012
30.	4.2 ค่ารับเหมาก่อสร้าง	-3,089	-6,355	-9,264	-12758	-21862
31.	4.3 ค่ารอยัลตี้และเครื่องหมาย การค้า/ลิขสิทธิ์	-47,427	-52,731	-63,732	-67168	-77695
32.	4.4 ค่าประกันภัย	-14,584	-15,822	-14,264	-19245	-18312
33.	4.5 อื่น ๆ	-168,074	-160,168	-173,555	-192631	-257689
34. ข. รายได้		-157,270	-2,052,976	-246,671	-286030	-266658
35.	รายรับ	146,884	130,922	130,302	146820	179029
36.	(1) รายได้จากลูกค้า/พนักงาน	59,251	66,571	65,124	47710	50371
37.	(2) ผลประโยชน์จากการลงทุน	87,633	64,351	65,178	99110	128658
38.	เฉพาะกำไรที่นำกลับมาลงทุน	2,792	5,600	5,016	10091	9505
39.	รายจ่าย	-304,154	-336,898	-376,973	-432850	-445687
40.	(1) ผลประโยชน์จากการถือหุ้น	-201,408	-259,306	-308,924	-371780	-368261
41.	เฉพาะกำไรที่นำกลับมาลงทุน	-102,597	-137,505	-169,851	-178474	-168102
42.	(2) ผลประโยชน์	-102,746	-77,592	-68,046	-61070	-77426
43. ค. เงินโอนและบริจาค		25,922	38,914	86,006	120916	127581
44.	ภาคทางการ	2,044	4,537	3,445	4958	6677
45.	ภาคอื่น ๆ	23,878	34,377	82,561	115958	120904
46. ดุลบัญชีเงินทุน		-80,731	-200,173	149,363	506850	302418
47.	ก. บัญชีทุน	0	0	0	0	0
48.	ข. บัญชีการเงิน	-80,731	-200,173	149,363	506850	302418
49.	1. การลงทุนโดยตรง	136,819	191,139	232,761	337707	380227
50.	(1) การลงทุนในต่างประเทศ	-7,330	-25,508	-2,885	-23263	-29919
51.	(2) การลงทุนจากต่างประเทศ	144,149	216,647	235,646	360970	417146
52.	2. การลงทุนในหลักทรัพย์	-70,537	-5,118	126,168	246586	162625
53.	(1) สินทรัพย์	-39,242	-39,821	50,146	-58529	-59131
54.	(2) หนี้สิน	-31,295	34,703	76,022	305116	221756
55.	2.1 ตราสารทุน	23,212	72,283	53,235	225715	203794
56.	นำเข้า	77,496	312,865	284,174	1333796	1465295
57.	ส่งออก	-54,284	-240,582	-230,939	-1108081	-1261501
58.	2.2 ตราสารหนี้	-54,507	-37,580	22,784	79400	17962
59.	2.2.1 ภาครัฐบาล	-7,016	-193	7,992	10446	-3643

		2002	2003	2004	2005	2006
60.	นำเข้า	131,275	164,679	96,676	137677	101509
61.	ส่งออก	-138,291	-164,872	-88,684	-127232	-105152
62.	2.2.2 ภาคธนาคาร	10,180	-2,540	619	0	1898
63.	นำเข้า	10,927	0	619	0	1898
64.	ส่งออก	-747	-2,540	0	0	0
65.	2.2.3 ภาคอื่น ๆ	-57,971	-34,847	14,176	68955	19707
66.	นำเข้า	46,987	11,677	62,268	151563	130504
67.	ส่งออก	-104,658	-46,524	-48,092	-82608	-110797
68.	3. การลงทุนอื่น ๆ	-147,013	-386,194	-209,566	-77443	-240431
69.	(1) สินทรัพย์	119,593	-1,060	-69,438	-49764	-384989
70.	1.1 ภาครัฐบาล	-201	-105	6,489	-1168	-409
71.	1.2 ภาคธนาคาร	180,165	-16,200	-18,248	-48083	-340569
72.	1.3 ภาคอื่น ๆ	-60,371	15,245	-57,679	-512	-44011
73.	(2) หนี้สิน	-266,606	-385,134	-140,128	-27679	144555
74.	2.1 สินเชื่อการค้า	9,837	7,891	18,242	137455	25300
75.	2.1.1 ภาครัฐบาล	0	0	0	0	0
76.	นำเข้า	0	0	0	0	0
77.	ส่งออก	0	0	0	0	0
78.	2.1.2 ภาคอื่น ๆ	9,837	7,891	18,242	137455	25300
79.	นำเข้า	749,032	747,627	934,478	1249549	1411037
80.	ส่งออก	-739,195	-739,736	-916,236	-1112094	-1385737
81.	2.2 เงินกู้	-442,065	-437,748	-90,370	-132089	93765
82.	2.2.1 ธนาคารแห่งประเทศไทย	-164,588	-208,014	0	0	0
83.	2.2.2 ภาครัฐบาล	-56,417	-25,463	-75,677	-47246	-16188
84.	นำเข้า	12,109	8,041	5,948	5446	3752
85.	ส่งออก	-68,526	-33,504	-81,625	-52692	-19940
86.	2.2.3 ภาคธนาคาร	-71,989	-69,181	-19,860	-46114	-7218
87.	นำเข้า	1,269,034	1,235,173	1,438,566	1432000	1555285
88.	ส่งออก	1,341,023	-1,304,354	-1,458,426	-1478114	-1562503
89.	2.2.4 ภาคอื่น ๆ	-149,071	-135,090	5,167	-38728	117171
90.	นำเข้า	285,919	305,793	266,057	558038	647501
91.	ส่งออก	-434,990	-440,883	-260,890	-596764	-530330
92.	2.3 เงินตราและเงินฝาก	179,032	49,542	-59,427	1833	6498

	2002	2003	2004	2005	2006
93. เฉพาะธนาคารแห่งประเทศไทย	336,703	312,526	118,681	0	0
94. 2.4 หนี้สินอื่น ๆ	-13,410	-4,819	-8,573	-34879	18992
95. 2.4.1 ภาครัฐบาล	0	0	0	-142	11
96. 2.4.2 ภาคธนาคาร	-3,620	2,705	-3,781	-32639	10489
97. 2.4.3 ภาคอื่น ๆ	-9,790	-7,524	-4,792	-2098	8492
98. ความคลาดเคลื่อนสุทธิ	59,328	5,077	-29,565	25672	57437
99. ดุลการชำระเงิน	180,821	2,179	229,927	221437	477525
100. สินทรัพย์เงินสำรองระหว่างประเทศ	-180,821	-2,179	-229,927	-221437	-477525
101. ก. ฐานะเงินสำรองในกองทุนการเงินระหว่างประเทศ	0	-4,277	-1,868	-1485	1991
102. ข. เงินตราต่างประเทศ	-180,608	2,913	-226,330	-219967	-479831
103. ค. ทองคำ	-261	-983	-1,706	0	351
104. ง. สิทธิพิเศษถอนเงิน	48	168	-23	16	-36

ที่มา : รายงานสถิติของธนาคารแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2550

3. หลักในการบันทึกรายการต่าง ๆ ของบัญชีดุลการชำระเงิน

เราได้ทราบส่วนประกอบของรายการต่าง ๆ ของบัญชีดุลการชำระเงินมาแล้ว การบันทึกรายการดังกล่าวที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศนั้น เป็นการบันทึกโดยใช้หลักบัญชีคู่ กล่าวคือ ทุก ๆ รายการจะเกี่ยวข้องกับทางด้านเครดิต (+) และเดบิต (-) ทางด้านเครดิตจะบันทึกรายการที่ทำให้ประเทศได้รับเงินตราต่างประเทศ ซึ่งรายการเหล่านี้จะทำให้อุปทานเงินตราต่างประเทศเพิ่มขึ้น หรืออุปสงค์เงินตราภายในประเทศเพิ่มขึ้น ทางด้านเดบิตจะบันทึกรายการที่ทำให้ประเทศสูญเสียเงินตราต่างประเทศ ซึ่งจะทำให้อุปสงค์เงินตราต่างประเทศเพิ่มขึ้น หรืออุปทานเงินตราภายในประเทศเพิ่มขึ้น ดังนั้นการบันทึกแต่ละรายการจะต้องสมดุลตลอดเวลา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก) พ่อค้าไทยส่งสินค้าออกไปขายพ่อค้าอเมริกันคิดเป็นเงิน 300,000 บาท โดยพ่อค้าอเมริกันจ่ายเช็คเป็นค่าชำระสินค้าทันที การบันทึกรายการของบัญชีดุลการชำระเงิน จะบันทึกรายการสินค้าออกทางด้านเครดิต (+) และการได้รับเงินชำระค่าสินค้า จะบันทึกรายการในบัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
สินค้าออก ทรัพย์สินของสถาบันการเงินเอกชน (เพิ่ม -) (บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ)	300,000	-300,000

ถ้าการส่งสินค้าออกจำนวนเงิน 300,000 บาทนี้ พ่อค้าไทยได้รับเป็นเช็คส่งจ่ายเงินอีก 3 เดือนข้างหน้า การบันทึกรายการจะแตกต่างกัน กล่าวคือ การบันทึกรายการสินค้าออกจะบันทึกทางด้านเครดิต และการที่พ่อค้าไทยจะได้รับเงินค่าสินค้าในอีก 3 เดือนข้างหน้า จะบันทึกในบัญชีทุนเคลื่อนย้ายส่วนเงินทุนเอกชนระยะสั้นดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
สินค้าออก สินเชื่อกำหนดการค้า (เงินทุนเอกชนระยะสั้น)	300,000	-300,000

ข) คนไทยส่งจ่ายเช็คล่วงหน้าเป็นเวลา 3 เดือน เป็นค่าตั๋วเครื่องบินของสายการบิน Luthansa เพื่อเดินทางไปเที่ยวยุโรปทั้งเที่ยวไปและเที่ยวกลับประเทศไทยเป็นจำนวนเงิน 20,000 บาท การบันทึกรายการนี้จะบันทึกรายการในบัญชีเดินสะพัด ส่วนของบริการทางด้านเดบิต (-) และการต้องจ่ายเงินค่าตั๋วเครื่องบิน จะบันทึกรายการหนี้สินของสถาบันการเงินเอกชนของบัญชีทุนสำรองทางด้านเครดิต (+) ดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
การเดินทางต่างประเทศ หนี้สินของสถาบันการเงินเอกชน (บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ)	20,000	-20,000

ค) ประเทศไทยบริจาคข้าวให้เวียดนามเป็นมูลค่า 100,000 บาท การบันทึกรายการในบัญชีดุลการชำระเงิน จะบันทึกรายการข้าวบริจาค ทางด้านเดบิต และบันทึกรายการสินค้าออกทางด้านเครดิต ดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
สินค้าออก ข้าวบริจาค (ส่วนของเงินโอนและบริจาค)	100,000	-100,000

ง) คนไทยที่ไปทำงานในประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้ส่งเงินกลับเข้าประเทศไทยเป็นจำนวนเงิน 50,000 บาท โดยส่งเป็น draft ของธนาคารต่างประเทศ การบันทึกรายการในบัญชี

ดุลการชำระเงิน จะบันทึกรายการรายได้ของคนไทยในส่วนของบริการทางด้านเครดิต และทรัพย์สินของสถาบันการเงินเอกชนทางด้านเดบิต ดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
บริการอื่น ๆ ทรัพย์สินของสถาบันการเงินเอกชน	50,000	-50,000

จ) บริษัทโตโยต้าไทยแลนด์จ่ายเงินปันผล 10,000 บาทให้กับคนญี่ปุ่น ซึ่งเขานำเช็คของบริษัทไปฝากไว้ในธนาคารที่ประเทศญี่ปุ่น การบันทึกรายการในบัญชีดุลการชำระเงินนั้นจะบันทึกในรายการผลประโยชน์จากการลงทุนทางด้านเดบิตหรือทางด้านลบ และบันทึกในรายการหนี้สินของสถาบันการเงินเอกชนทางด้านเครดิตหรือบวก ดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
ผลประโยชน์จากการลงทุน (ส่วนของบริการ) หนี้สินของสถาบันการเงินเอกชน (บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ)	10,000	-10,000

ณ) บริษัทญี่ปุ่นสร้างโรงงานใหม่ที่ชลบุรี โดยบริษัทก่อสร้างของคนไทยในราคา 40 ล้านบาท บริษัทญี่ปุ่นจ่ายเงินค่าก่อสร้างเป็นเช็ค ซึ่งบริษัทก่อสร้างจะฝากเงินไว้ในบัญชีของเขาที่ธนาคารสาขาชลบุรี การบันทึกรายการจะบันทึกรายการของการลงทุนโดยตรงทางด้านเครดิตและบันทึกในบัญชีทุนสำรองทางด้านเดบิต ดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
การลงทุนโดยตรง ทรัพย์สินของสถาบันการเงินเอกชน	40,000	-40,000

ข) รัฐบาลไทยชำระคืนเงินกู้ของรัฐบาลออสเตรเลียเป็นจำนวนเงิน 20 ล้านบาท การบันทึกการนั้น จะบันทึกการชำระหนี้คืนเงินกู้รัฐบาลทางด้านเดบิต และหนี้สินของสถาบันส่วนกลางทางด้านเครดิตดังนี้

รายการ	เครดิต (+)	เดบิต (-)
การชำระคืนเงินกู้รัฐบาล หนี้สินของสถาบันส่วนกลาง (บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ)	20,000	-20,000

4. ประเภทของการบันทึกบัญชีดุลการชำระเงิน

วิธีการบันทึกบัญชีดุลการชำระเงินของประเทศต่าง ๆ มีอยู่ 4 ประเภท คือ

4.1 basic balance บัญชีเดินสะพัดและเงินทุนเคลื่อนย้ายระยะยาวเป็นรายการ above the line ผลรวมของรายการต่าง ๆ ดังกล่าวจะแสดงดุลการชำระเงินของประเทศ ส่วนรายการ below the line จะประกอบด้วยเงินทุนเคลื่อนย้ายระยะสั้น และบัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ วิธีบันทึกแบบนี้ได้ใช้ในอเมริกาจนถึงปี 1976 หลังจากนั้นอเมริกาได้ยกเลิกวิธีบันทึกแบบนี้

4.2 official settlement balance เป็นวิธีบันทึกบัญชีดุลการชำระเงินหลังจากมีกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (I.M.F.) ตามข้อเสนอแนะของการประชุมในปี ค.ศ. 1965 โดย Edward M. Bernstein ประกอบด้วยบัญชีเดินสะพัด บัญชีทุนเคลื่อนย้ายซึ่งรวมทั้งเงินทุนเคลื่อนย้ายระยะสั้นและระยะยาว รายการต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งหมดเป็นรายการ above the line ส่วนรายการ below the line คือ บัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ ตัวอย่างประเทศที่บันทึกด้วยวิธีนี้คือ บัญชีดุลการชำระเงินของประเทศไทย

4.3 liquidity balance วิธีนี้ใช้มาตั้งแต่ปี 1955 จนถึง 1976 โดยกระทรวงพาณิชย์ของอเมริกา จุดประสงค์เพื่อแสดงฐานะสภาพคล่องของอเมริกาว่าสามารถรักษาค่าดอลลาร์ตามอัตราแลกเปลี่ยนคงที่หรือไม่ วิธีบันทึกแบบ liquidity balance ประกอบด้วยบัญชีเดินสะพัด เงินทุนระยะยาว เงินทุนระยะสั้นบันทึกเฉพาะส่วนที่คนในประเทศไปลงทุนในต่างประเทศเท่านั้น รวมทั้งเครดิตทางการค้าของต่างประเทศ รายการต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นรายการ above the line ส่วนชดเชย คือ เงินทุนระยะสั้นของคนต่างประเทศ และบัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศ การบันทึกดุลการชำระเงินแบบ liquidity balance แสดงถึง stock position ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง แต่วิธีแบบ official settlement แสดงถึง flow position ช่วงเวลาหนึ่ง

สำหรับการบันทึกดุลการชำระเงินแบบ liquidity balance ของอเมริกาตั้งแต่ปี 1955 จนมาถึงปี 1970 ได้เปลี่ยนเป็น net liquidity balance ส่วนแตกต่างจากการบันทึกในปี 1955 คือ liquid assets (สินทรัพย์ที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินสดได้รวดเร็ว) และ nonliquid assets (สินทรัพย์ที่ไม่มีสภาพคล่อง) วิธีบันทึกแบบ net liquidity balance ประกอบด้วย บัญชีเดินสะพัด เงินทุนระยะยาว เงินทุนเอกชนระยะสั้นที่เป็น nonliquid capital (รวมเงินกู้ธนาคารระหว่างประเทศ ซึ่งจะได้รับเงินสดเมื่อเงินกู้ถึงกำหนดเท่านั้น) ซึ่งเป็นรายการ above the line ส่วนชดเชยคือเงินทุนเอกชนระยะสั้นที่เป็น liquid assets และบัญชีทุนสำรอง และในปี 1976 ประเทศอเมริกาได้เลิกใช้วิธีนี้

5. ผลดีและผลเสียของบัญชีดุลการชำระเงิน

การเปรียบเทียบดุลการชำระเงินของปีต่าง ๆ ติดต่อกัน ทำให้เราทราบฐานะของประเทศในการติดต่อทางเศรษฐกิจกับต่างประเทศทั้งด้านการค้าและการเงิน ดุลการค้าบอกให้ทราบถึงความสามารถของประเทศในการผลิตสินค้าออกแข่งขันกับต่างประเทศ บัญชีทุนบอกให้ทราบถึงฐานะทางการเงินของประเทศ ช่วยให้รัฐบาลทราบถึงปริมาณเงินที่เหมาะสม เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในประเทศและการจ้างงาน การมีดุลการชำระเงินขาดดุลติดต่อกันหลายปีเป็นอาการแสดงให้ทราบว่า เศรษฐกิจภายในประเทศขาดเสถียรภาพ หรืออัตราแลกเปลี่ยนที่กำหนดไว้ในขณะนั้นไม่เหมาะสม เป็นเครื่องเตือนให้รัฐบาลใช้นโยบายแก้ไข

อย่างไรก็ตามดุลการชำระเงินมีข้อบกพร่องอยู่หลายประการคือ

5.1 การบันทึกการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ เป็นการบันทึกรวมระหว่างผู้พำนักอาศัยในประเทศนั้น กับผู้พำนักอาศัยในต่างประเทศทั้งหมด โดยไม่ได้แยกผู้พำนักอาศัยในต่างประเทศว่าเป็นของประเทศใดบ้าง

5.2 ไม่ได้แสดงลักษณะการควบคุมทางการค้าและการชำระเงินของประเทศ ดุลการชำระเงินแสดงเฉพาะมูลค่าสินค้าเข้าในปีนั้น แต่ไม่ได้แสดงว่าการที่สินค้าเข้ามีมูลค่าทั้งหมดเท่านั้น อาจจะถูกจำกัดการนำเข้าโดยภาษีศุลกากรหรือโควต้า ซึ่งถ้ามีการเปิดให้นำเข้าอย่างเสรีแล้ว มูลค่าสินค้าเข้าอาจจะมากกว่านั้น ดุลการค้าอาจจะขาดดุลมากขึ้น การควบคุมปริวรรตเงินตรา (exchange control) ก็ไม่ได้ปรากฏในบัญชีดุลการชำระเงิน ฉะนั้นมูลค่าสินค้าเข้า การใช้จ่ายในการเดินทางต่างประเทศ การลงทุนไปต่างประเทศ ที่ปรากฏในบัญชีดุลการชำระเงิน อาจจะเป็นเพราะมีการควบคุมปริวรรตเงินตรา ซึ่งเราจะทราบสาเหตุได้จะต้องพิจารณาถึงนโยบายการค้าและการเงินระหว่างประเทศของประเทศนั้น ๆ ด้วย

5.3 มีรายละเอียดไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศ เช่น รายการสินค้าเข้าและสินค้าออกก็แสดงแต่มูลค่ารวม ไม่ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างสินค้าเข้าและสินค้าออก และไม่ได้บอกแหล่งที่มาของสินค้าและปลายทางของสินค้า

5.4 ถ้าการแสดงบัญชีดุลการชำระเงินใช้หลัก official settlement balance จะไม่แสดงฐานะหนี้สินของประเทศ คือ หนี้สินของประเทศทั้งหมดคิดจนถึงเวลานั้นแต่ในบัญชีดุลการชำระเงินจะแสดงแต่การเคลื่อนย้ายทุนในระยะหนึ่งเท่านั้น (เช่น หนึ่งปี) แต่ไม่ได้รวบรวมการหักลบการเคลื่อนย้ายทุนทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนถึงวันใดวันหนึ่ง ยกเว้นแต่ถ้าบันทึกแบบ liquidity balance จะแสดงฐานะหนี้สินไว้

6. สาเหตุของความไม่สมดุลในดุลการชำระเงิน มีดังนี้

6.1 การขาดดุลระยะสั้น หรือการขาดดุลแบบวัฏจักร (short-term disequilibrium or cyclical disequilibrium) เป็นการขาดดุลการชำระเงินชั่วคราว เกิดจากสาเหตุ 2 ประการคือ สาเหตุภายนอก (exogeneous) และสาเหตุภายใน (endogeneous)

สาเหตุภายนอก เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ความวุ่นวายทางการเงิน และการนัดหยุดงาน ตัวอย่างเช่น สำหรับประเทศเกษตรกรรมปีใดที่อากาศดี การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ทำให้สินค้าออกประเภทเกษตรกรรมมีจำนวนมาก และถ้าขายได้มากขึ้นก็จะทำให้ดุลการชำระเงินเกินดุลได้ แต่ถ้าอากาศไม่ดี การเพาะปลูกล้มเหลวทำให้ไม่มีสินค้าส่งออก หรือบางครั้งอาจทำให้ต้องซื้อสินค้าเข้าประเภทอาหารจำนวนมากขึ้น ทำให้ประเทศขาดดุลได้

สาเหตุภายใน เกิดจากการเปลี่ยนแปลงรายได้และราคาภายในประเทศ การเปลี่ยนแปลงในรายได้ (income change) คือ การพิจารณาอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงในรายได้ของประเทศที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในการค้าต่างประเทศ ทำให้ดุลการชำระเงินเกิดความไม่สมดุลชั่วคราว เช่น การที่รายได้ของประเทศนั้นเพิ่มขึ้นหรือลดลง จะทำให้สินค้าเข้าเพิ่มขึ้นหรือลดลงตามความโน้มเอียงเพิ่มในการสั่งซื้อสินค้าเข้า (marginal propensity to import – M.P.M.) ซึ่งทำให้ดุลการค้าขาดดุล หรือเกินดุลก็ได้ หรือการลงทุนเพิ่มขึ้น หรืออัตราภาษีเงินได้ลดลง จะทำให้รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น ความต้องการสินค้าเข้าจะเพิ่มขึ้น ดุลการชำระเงินจะขาดดุลได้ นอกจากนั้นอาจจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงรายได้ของประเทศอื่น ซึ่งมีผลกระทบต่อเงินรายได้ของประเทศตน เช่น การที่รายได้ของประเทศอื่น (ประเทศ ก.) เพิ่มขึ้น ทำให้ประเทศ ก. มีความต้องการสินค้าของประเทศเรามากขึ้น (ประเทศ ข.) ประเทศเราจะส่งสินค้าออกได้มากขึ้น รายได้จะเพิ่มขึ้น ดุลการชำระเงินของประเทศเราอาจจะเกินดุล ผลของดุลการชำระเงินที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงรายได้ของประเทศอื่น

การเปลี่ยนแปลงในราคา (price change) หมายถึง การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของระดับราคาสินค้าทั่วไป ซึ่งคือ สถานการณ์เงินเฟ้อหรือเงินฝืด การเปลี่ยนแปลงในระดับราคามีผลมาจากความแตกต่างระหว่างอุปสงค์และอุปทานของสินค้า ถ้าอุปสงค์น้อยกว่าอุปทาน ราคาจะต่ำลง แต่ถ้าอุปสงค์มากกว่าอุปทาน ราคาจะสูงขึ้น การที่ระดับราคาสินค้าภายในประเทศเพิ่มขึ้นหรือลดลงเมื่อเทียบกับประเทศอื่น จะทำให้ผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงการซื้อสินค้า ตัวอย่างเช่น ถ้าราคาสินค้าภายในประเทศเพิ่มขึ้น ผู้บริโภคจะหันมาซื้อสินค้าที่เหมือนกันราคาถูกจากต่างประเทศ ขณะเดียวกัน ผู้บริโภคชาวต่างประเทศอาจต้องการสินค้าออกของเราน้อยลง ทำให้ดุลการชำระเงินขาดดุล ในทางตรงข้ามการที่ระดับราคาสินค้าภายในประเทศลดลง ผู้บริโภคจะ

หันมาซื้อสินค้าภายในประเทศมากขึ้น ขณะเดียวกัน ต่างประเทศหันมาบริโภคสินค้าของเราเพิ่มขึ้น ผลทำให้เกิดการเกินดุลในดุลการชำระเงินของเรา เพราะสินค้าออกเพิ่มขึ้นแต่สินค้าเข้าลดลง ความไม่สมดุลในดุลการชำระเงินอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระดับราคาทั่วไป เรียกว่า monetary disequilibrium ซึ่งเราอาจจะถือเป็นแบบชั่วคราวหรือระยะสั้นไม่ได้มากนัก เพราะมันอาจจะไม่ปรับตัวเองโดยอัตโนมัติ รัฐบาลอาจเข้ายุ่งเกี่ยวเพื่อแก้ไขความไม่สมดุลให้หมดไป แต่ในที่นี้เราถือว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความไม่สมดุลชั่วคราว เพราะการเปลี่ยนแปลงในระดับราคาไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ

การแก้ไข ความไม่สมดุลในดุลการชำระเงินชั่วคราวนี้ อาจแก้ไขโดยนำทุนสำรองระหว่างประเทศที่มีอยู่ออกใช้จนกว่าเหตุการณ์กลับคืนสู่ปกติ

6.2 การขาดดุลระยะยาวหรือการขาดดุลในโครงสร้างเศรษฐกิจ (long-term disequilibrium or structural disequilibrium) มีสาเหตุมาจาก

ก) ปริมาณเงินเพิ่มมากเกินไปจนผลผลิตเพิ่มตามไม่ทัน หรือต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อทั้งแบบ demand pull or cost-push inflation จะก่อให้เกิดการขาดดุลการชำระเงินอย่างแน่นอน นอกจากว่าประเทศอื่น ๆ จะประสบภาวะเงินเฟ้อเหมือน ๆ กัน แต่โดยทั่วไปอัตราเงินเฟ้อของแต่ละประเทศไม่เท่ากัน ถ้าประเทศอื่นมีอัตราเงินเฟ้อต่ำกว่า จะทำให้สินค้าออกของประเทศลดลง และสินค้าเข้าเพิ่มขึ้น

การแก้ไข ความไม่สมดุลที่เกิดขึ้นจะต้องแก้ไขโดยใช้การเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ซึ่งเป็นการใช้นโยบายเปลี่ยนแนวการใช้จ่าย หรือจำกัดการขยายตัวของปริมาณเงินด้วยนโยบายการเงินและการคลัง ซึ่งเป็นนโยบายเปลี่ยนแปลงการใช้จ่าย หรือใช้การควบคุมโดยตรง

ข) เป็นการขาดดุลที่รากฐานและคงอยู่เรื่อยไป (fundamental disequilibrium) หมายถึง การขาดดุลขนาดใหญ่ และขาดดุลติดต่อกันเป็นระยะยาวนาน โดยมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรในอุปสงค์และอุปทาน เช่น การขาดรายได้จากการลงทุนในต่างประเทศ เพราะสงครามทำลายโรงงานในต่างประเทศ หรือเทคนิคการผลิตล้ำหลัง ทำให้ผลผลิตต่ำขายสินค้าได้น้อยลง หรือเสียตลาดให้ต่างประเทศ เพราะการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีของต่างประเทศทำให้เกิดสินค้าใหม่ขึ้น

การแก้ไข ความไม่สมดุลที่รากฐานนี้จะต้องแก้ไขโดยใช้การปรับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ และในระยะยาวต้องจัดสรรทรัพยากรในการผลิตใหม่ (reallocation) ทั้งแรงงานและทุน เพื่อเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตใหม่ การจูนการขาดดุลด้วยทุนสำรองเพียงแต่ช่วยให้การปรับด้วยการจัดสรรทรัพยากรใหม่เป็นไปได้โดยราบรื่นยิ่งขึ้น

ในการปรับดุลการชำระเงินเราต้องทราบถึงสาเหตุที่แท้จริงของการขาดดุลเสียก่อน จึงจะเลือกใช้มาตรการแก้ไขได้ถูกต้อง และสามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการได้

ลักษณะพอสังเขปของแต่ละนโยบายในการแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงิน

6.2.1 นโยบายเปลี่ยนแปลงการใช้จ่าย (expenditure-changing policies) ซึ่งรวมทั้งนโยบายการคลังและนโยบายการเงิน นโยบายการคลัง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงการใช้จ่ายของรัฐบาล หรือเปลี่ยนแปลงภาษี หรือเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่าง ตัวอย่างเช่น ถ้ารัฐบาลใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและลดภาษี จะทำให้การผลิตภายในประเทศเพิ่มขึ้น และรายได้เพิ่มขึ้นตามค่าตัวคูณหรือตัวทวี ซึ่งจะทำให้สินค้าเข้าเพิ่มขึ้นตามค่าของความโน้มเอียงเพิ่มในการสั่งสินค้าเข้า เราเรียกนโยบายนี้ว่า นโยบายการคลังแบบขยายตัว (expansionary or easy fiscal policy) แต่ถ้ารัฐบาลใช้จ่ายลดลงและเพิ่มภาษี จะทำให้การผลิตภายในประเทศและรายได้ลดลง ซึ่งจะทำให้สินค้าเข้าลดลง เราเรียกนโยบายนี้ว่า นโยบายการคลังแบบหดตัว (contractionary or tight fiscal policy) สำหรับนโยบายการเงิน จะเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงปริมาณเงินของประเทศ ซึ่งจะมีผลต่ออัตราดอกเบี้ย นโยบายการเงินแบบง่าย (easy monetary policy) หมายถึง ปริมาณเงินเพิ่มขึ้นและอัตราดอกเบี้ยลดลง ซึ่งทำให้ระดับการลงทุนและรายได้ของประเทศเพิ่มขึ้นและทำให้สินค้าเข้าเพิ่มขึ้นในขณะเดียวกัน เงินทุนจะไหลออกนอกประเทศ เพราะอัตราดอกเบี้ยภายในประเทศต่ำ นโยบายการเงินแบบเข้มงวด (tight monetary policy) หมายถึง การลดปริมาณเงินของประเทศและอัตราดอกเบี้ยสูงขึ้น ทำให้การลงทุน รายได้ และสินค้าเข้าลดลง และยังทำให้เงินทุนไหลเข้าประเทศมากหรือเงินทุนไหลออกนอกประเทศน้อยลง

6.2.2 นโยบายเปลี่ยนแนวการใช้จ่าย (expenditure switching policy)

นโยบายนี้คือการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ เช่น การลดค่าเงินหรือเพิ่มค่าเงิน (devaluation or revaluation) ภายใต้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนคงที่ หรือการเสื่อมค่าของเงินหรือการแข็งค่าของเงิน (depreciation or appreciation) ภายใต้อัตราแลกเปลี่ยนเสรี การลดค่าเงินหรือการเสื่อมค่าของเงิน ทำให้ผู้บริโภครภายในประเทศเปลี่ยนแปลงการซื้อสินค้าต่างประเทศมาซื้อสินค้าภายในประเทศ ซึ่งทำให้มูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้นและการนำเข้าลดลง อย่างไรก็ตามมูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้น และมูลค่าการนำเข้าลดลงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความยืดหยุ่นของอุปสงค์และอุปทานของสินค้าออกและสินค้าเข้า

6.2.3 การควบคุมโดยตรง (direct control) ประกอบด้วยภาษีศุลกากร โควตา การควบคุมปริวรรตเงินตรา (exchange control) อัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตรา และข้อจำกัดทางการค้าและการเงินอื่น ๆ เป็นต้น มาตรการต่าง ๆ ทางด้านการควบคุมโดยตรงนี้จะนำมาใช้เมื่อมีความจำเป็นเท่านั้น เพราะจะก่อให้เกิดการบิดเบือนในการจัดสรรทรัพยากรการผลิต

7. ปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศกำลังพัฒนา

7.1 ปัญหาเรื่องเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลของประเทศกำลังพัฒนา มักจะตั้งเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจไว้สูงเกินไป ทำให้ความต้องการสินค้าเข้ามีมากกว่า รายได้จากการส่งออก ทำให้ประเทศขาดแคลนเงินตราต่างประเทศมากจนไม่สามารถจะแก้ด้วยการไหลเข้าของเงินทุนและเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศได้ รัฐบาลจึงต้องใช้มาตรการบางอย่าง เพื่อแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงินที่ขาดดุล อาจเป็นเหตุให้ความพยายามที่จะพัฒนาประเทศต้องหยุดชะงักไป การตั้งเป้าหมายในการพัฒนาประเทศไว้สูงเกินไปนั้น อาจเป็นเหตุผลทางการเมือง และชื่อเสียงของประเทศ ฉะนั้นรัฐบาลอาจทนความกดดันทางการเมืองไม่ไหว ก็ต้องคงรักษาเป้าหมายนั้นไว้ ปัญหาดุลการชำระเงินขาดดุลอาจเกิดขึ้นได้

7.2 ปัญหาทางด้านสินค้าออก โดยทั่วไปสินค้าออกของประเทศกำลังพัฒนามักเป็นสินค้าขั้นปฐม (primary products) เพียง 2 – 3 ชนิด ราคาสินค้ามักเปลี่ยนแปลงมากในระยะสั้น เพราะเป็นสินค้าที่มีความยืดหยุ่นต่ำ นอกจากนั้น ปริมาณสินค้าออกเปลี่ยนแปลงตามภาวะดินฟ้าอากาศ ทำให้การคาดคะเนรายได้จากสินค้าออกไม่แน่นอน และประเทศกำลังพัฒนามีอัตราเพิ่มของประชากรสูง ทำให้ความต้องการเงินตราต่างประเทศมีมากกว่าอุปทานเงินตราต่างประเทศ สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ

7.3 ปัญหาทางด้านอัตรการการค้า (terms of trade) อัตรการการค้าของประเทศกำลังพัฒนาเลวลง เพราะราคาสินค้าขั้นปฐมของประเทศกำลังพัฒนาต่ำกว่าราคาสินค้าทางด้านอุตสาหกรรม ทำให้ความสามารถในการซื้อสินค้าน้อยลง

8. ปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศไทย

ปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศไทยก็เหมือนกับประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ คือ ประเทศไทยประสบปัญหาการขาดดุลการชำระเงินที่รากฐาน (fundamental disequilibrium) โดยเริ่มขาดดุลการชำระเงินตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา แต่ในบางปีดุลการชำระเงินของไทยก็เกินดุล ทั้ง ๆ ที่ดุลการค้าของไทยขาดดุลมาทุกปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา ที่เป็นเช่นนี้ เพราะดุลบัญชีอื่น ๆ ของดุลการชำระเงินเกินดุลมาก จึงทำให้ดุลการชำระเงินเกินดุล เช่น ดุลบริการและดุลบริจาคเกินดุลเพียงพอที่จะชดเชยกับการขาดดุลการค้าที่เกิดขึ้นได้ ถ้าดุลทั้งสองนี้เกินดุลน้อยลง ดุลการค้าจะขาดดุลมากขึ้น ฉะนั้น บัญชีทุนจึงมีบทบาทมากขึ้นในการชดเชยการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดที่สูงขึ้นทุกปี จนทำให้เกิดปัญหาดุลการชำระเงินที่ขาดดุลมากขึ้น อย่างไรก็ตามดุลบัญชีที่ทำให้เกิดปัญหาดุลการชำระเงินก็คือดุลการค้านั่นเอง ฉะนั้นในการพิจารณาฐานะดุลการชำระเงินของประเทศไทยที่ผ่านมา ควรจะพิจารณาโครงสร้างสินค้าออกและ

สินค้าเข้า เพื่อหาทางเพิ่มมูลค่าสินค้าออก และลดมูลค่าสินค้าเข้า ทำให้ดุลการค้าที่เคยขาดดุลมากมาตลอดลดการขาดดุลลงบ้าง ซึ่งจะช่วยให้ลดปัญหาดุลการชำระเงินที่ขาดดุลมากขึ้นลงได้

8.1 โครงสร้างสินค้าออกของไทย

ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการส่งออก ควรจะแบ่งกลุ่มสินค้าออกเป็น 3 วิธีดังนี้

- ก. สินค้าออกสำคัญและสินค้าอื่น ๆ
- ข. กลุ่มสินค้าตามหมวด SITC (Standard International Trade Classification)
- ค. กลุ่มสินค้าตามลักษณะทางเศรษฐกิจ (Economic Classification)

ก. สินค้าออกสำคัญและสินค้าอื่น ๆ ตามวิธีนี้เราควรแบ่งสินค้าออกของไทยเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. สินค้าออกดั้งเดิม เป็นสินค้าออกที่ไทยเคยส่งออกมานานแล้ว ได้แก่ ข้าว ดีบุก ไม้สักและยางพารา ซึ่งในอดีตสินค้าออกประเภทนี้ทำรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันสินค้าเหล่านี้ก็ยังเป็นสินค้าหลักที่นำเงินตราต่างประเทศมาให้ประเทศแต่ได้ลดความสำคัญลงบ้าง

2. สินค้าออกชนิดใหม่ เป็นสินค้าออกที่เริ่มมีความสำคัญในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา ได้แก่ ข้าวโพด ปอ ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง น้ำตาล กุ้งสด ถั่วเขียว เป็นต้น ในระยะหลังสินค้าเหล่านี้ส่งออกเป็นจำนวนมาก

3. สินค้าอุตสาหกรรม เพิ่งจะเริ่มมีส่งออกระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมแปรรูปที่อาศัยผลิตผลเกษตร หรือสินค้าขั้นปฐมอื่น ๆ เป็นวัตถุดิบที่สำคัญ สินค้าอุตสาหกรรมที่ส่งออก ได้แก่ ปูนซีเมนต์ กระสอบป่าน สิ่งทอ อัญมณี ผ้าไหม สับประรดกระป๋อง และวงจรรอบซิสเตอร์ เป็นต้น

ข. กลุ่มสินค้าตามหมวด SITC ซึ่งเป็นระบบการแยกหมวดสินค้าที่ยอมรับกันในระดับระหว่างประเทศ การแยกตามลักษณะนี้มีประโยชน์ในการจัดทำข้อมูลและเปรียบเทียบระหว่างประเทศ หมวดสินค้าที่แบ่งมี 10 หมวด คือ หมวดอาหาร (SITC 0) เครื่องดื่มและยาสูบ (SITC 1) วัตถุดิบ (SITC 2) น้ำมันเชื้อเพลิงและหล่อลื่น (SITC 3) น้ำมันจากพืชและสัตว์ (SITC 4) เคมีภัณฑ์ (SITC 5) สินค้าหัตถอุตสาหกรรม (SITC 6) เครื่องจักรและยานพาหนะ (SITC 7) สินค้าหัตถอุตสาหกรรมเบ็ดเตล็ด (SITC8) และสินค้าเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ (SITC 9) สินค้าออกที่เป็นสินค้าหลัก ได้แก่ หมวดอาหารเป็นส่วนมาก ส่วนหมวดหัตถอุตสาหกรรมมีความสำคัญเพิ่มขึ้น

ค. **กลุ่มสินค้าตามลักษณะเศรษฐกิจ** เป็นการแยกสินค้าออกตามภาคการผลิต ซึ่ง ได้แก่ ผลผลิตเกษตร ประมง ป่าไม้ เหมืองแร่ และอุตสาหกรรม สินค้าออกที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ ผลผลิตเกษตร เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจ การผลิตจะขยายไปสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น สัดส่วนของผลผลิตเกษตรจะลดลง

8.2 โครงสร้างสินค้าเข้าของไทย

ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสินค้าเข้าของไทย แบ่งกลุ่มสินค้าเข้าเป็น 2 วิธี คือ

ก. **กลุ่มสินค้าตามหมวด SITC** ซึ่งแบ่งสินค้าเป็น 10 หมวด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในสินค้าออก สินค้าเข้าที่มูลค่านำเข้ามาก ได้แก่ หมวดน้ำมันเชื้อเพลิงและหล่อลื่น หมวดเคมีภัณฑ์ หมวดสินค้าहतอุตสาหกรรม และหมวดเครื่องจักรและยานพาหนะ

ข. **กลุ่มสินค้าตามลักษณะเศรษฐกิจ** ซึ่งแบ่งสินค้าเข้าออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. สินค้าอุปโภคบริโภค (consumer goods) ประกอบด้วยสินค้าประเภทสิ้นเปลือง ได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม เป็นต้น และประกอบด้วยสินค้าประเภทถาวร ได้แก่ เครื่องใช้ไฟฟ้า เฟอร์นิเจอร์ ฯลฯ สินค้าเข้าประเภทนี้มีแนวโน้มการนำเข้าลดลง

2. สินค้ากึ่งสำเร็จรูปและวัตถุดิบ (Intermediate products and raw materials) สินค้าเข้าประเภทนี้มีการนำเข้าเพิ่มขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมภายในประเทศ

3. สินค้าประเภททุน (capital goods) ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ รถแทรกเตอร์ และปั๊มเคมี เป็นต้น สินค้าประเภททุนจะเพิ่มขึ้นตามภาวะเศรษฐกิจ

4. สินค้าเข้าอื่น ๆ ได้แก่ รถยนต์ เชื้อเพลิง และอะไหล่รถยนต์ เป็นต้น ในปัจจุบันเมื่อราคาน้ำมันแพงขึ้น ทำให้มูลค่านำเข้าของสินค้านี้เพิ่มขึ้น

9. สรุป

ดุลการชำระเงินมีความหมายแตกต่างกัน 3 ประการ คือ ดุลทางตลาด คือความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานของเงินตราต่างประเทศ ดุลทางแผนงานคือความสมดุลระหว่าง hope และ desire และดุลทางบัญชีคือความสมดุลระหว่างเครดิตและเดบิต ดุลทางตลาดมีความสำคัญต่อเจ้าหน้าที่ทางการเงินในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศและการแก้ไขปัญหาดังกล่าว สำหรับดุลทางบัญชีและดุลทางแผนงานมีความสำคัญต่อผู้วางนโยบายพัฒนาประเทศ และมีประโยชน์ต่อประเทศที่อาศัยเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ

สำหรับการศึกษาดุลการชำระเงินในบทนี้จะเน้นเฉพาะดุลทางบัญชี ซึ่งมีส่วนประกอบของบัญชีย่อย 3 บัญชีคือ บัญชีเดินสะพัด ประกอบด้วย ส่วนของสินค้าและบริการ ได้แก่ สินค้าเข้า สินค้าออก และทองคำ ผลรวมของรายการต่าง ๆ ในส่วนนี้เรียกว่าดุลการค้า ส่วนของบริการประกอบด้วย ค่าระวางและค่าประกันภัยสินค้า ค่าขนส่งอื่น ๆ การเดินทางระหว่างประเทศ รายจ่ายรัฐบาลนอกประเทศและบริการอื่น ๆ ส่วนของเงินโอนหรือบริจาค ซึ่งอยู่ในรูปของตัวเงินหรือสิ่งของ ผลรวมของรายการต่าง ๆ ทั้ง 3 ส่วน เรียกว่าดุลสินค้าและบริการรายได้ และเงินโอนหรือดุลบัญชีเดินสะพัด บัญชีที่สองคือบัญชีเงินทุน ซึ่งประกอบด้วยการลงทุนโดยตรงและทางอ้อมในระยะสั้นและระยะยาวทั้งของเอกชนและรัฐบาล ซึ่งประกอบด้วยการลงทุนโดยตรงและทางอ้อมในระยะสั้นและระยะยาวทั้งของเอกชนและรัฐบาล บัญชีทั้งสองนี้มีหลักในการบันทึกรายการดังนี้คือ รายการใดที่จะต้องจ่ายเงินให้ต่างประเทศจะบันทึกเป็นรายการลบ (debit) และรายการใดที่จะได้รับเงินตราต่างประเทศจะบันทึกเป็นรายการบวก (credit) สำหรับบัญชีที่สามคือบัญชีทุนสำรองระหว่างประเทศซึ่งประกอบด้วยฐานะเงินสำรองใน IMF ทองคำที่เป็นหลักทรัพย์เงินตรา (monetary gold) เงินตราต่างประเทศบางสกุล และสิทธิถอนเงินพิเศษ (SDRs) หลักการบันทึกรายการในบัญชีทุนสำรองนี้คือ ถ้าดุลการชำระเงินขาดดุลจะบันทึกบัญชีนี้เป็นบวก แต่ถ้าดุลการชำระเงินเกินดุลจะบันทึกบัญชีเป็นลบ

ประเภทของการบันทึกบัญชีดุลการชำระเงินคือ basic balance, official settlement balance, liquidity balance

สาเหตุของความไม่สมดุลของดุลการชำระเงินทั้งระยะสั้น และระยะยาว การแก้ไขปัญหาคาดดุลระยะสั้นจะใช้ทุนสำรองระหว่างประเทศ แต่การแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงินระยะยาว จะใช้การเปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยน (นโยบายเปลี่ยนแปลงแนวการใช้จ่าย) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตใหม่ สำหรับปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศกำลังพัฒนา เป็นปัญหาเรื่องเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ตั้งอัตราการพัฒนาเศรษฐกิจไว้สูงเกินไป นอกจากนั้นก็เป็นปัญหาทางด้านสินค้าออกของประเทศกำลังพัฒนา เพราะสินค้าออกเป็นสินค้าขั้นปฐมที่มีความยืดหยุ่นต่ำ และเป็นปัญหาทางด้านอัตราการค่าของประเทศกำลังพัฒนาที่เลวลง

เชิงอรรถ

1. Frita Machlup, **International Payments Debts, and Gold** 2nd edition. (New York : New York University Press, 1975), pp. 69-92.
2. Robert M. Stern, **The Balance of Payments : Theory and Economic Policy**. (New York : Aldine Publishing Company, 1973), p. 1.
3. อุดม เกิดพิบูลย์, op. cit., p. 125.
4. Peter B. Kenen, **The International Economy**. (New Jersey, Englewood Cliffs : Prentice Hall, Inc., 1989), p. 256.
5. ชัยวัฒน์ วิบูลย์สวัสดิ์ และสมคิด แสงเพชร, “โครงสร้างการส่งออกของประเทศไทย” วารสารเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ. ปีที่ 8 เล่มที่ 4-5 ตุลาคม 2522 – มีนาคม 2523, หน้า 446
6. เกษร จันทรรุกดิลก, “ปัญหาดุลการชำระเงินของประเทศไทยในปัจจุบัน” สารสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, เมษายน 2527, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 เมษายน 2527, หน้า 38 - 40